

BİR TELEVİZYON PROGRAM TÜRÜ OLARAK SİTCOM

Neşe KARS*

Abstract

This study is aiming to approach sitcoms which are being watched by many people and have an increasing number of broadcasting in our country in recent years. It is based on what sitcom is and how it builds. It also tries to explain features of characters, what sitcoms format are and the subjects of sitcoms many of that are adaptation of the American sitcoms.

Key Words: Sitcom, character, television programme.

.....

Giriş

Televizyon programları çok sayıda tür ve yapıda/biçimde (formatta) hazırlanmaktadır. Televizyon iletişiminin mesajı olan televizyon programları, konuları ve bu konular işlenirken kullanılan gereçler ve unsurların kullanılış biçimlerindeki ortak özelliklere göre sınıflandırılırlar.

Amerika Birleşik Devletleri'nde iletişim alanını düzenleyen Federal İletişim Komisyonu (FCC) televizyon programlarını sekiz türe ayırmaktadır: Tarım programları, eğlence programları,

* Yrd.Doç.Dr. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.

haberler, din programları, eğitim programları, spor programları ve bu türlere girmeyenleri kapsayan diğer programlar.(Mutlu, 1995: 16) Türkiye’de TRT ise; haber bülteni ve haber programlar, müzik programları, eğlence programları, spor programları, eğitim-kültür programları, dramalar, belgesel programlar, çocuk programları, yarışma programları, reklam programları şeklinde bir sınıflandırma yapmaktadır.

Ancak bu genel sınıflandırmalar, alt türlere ayrılabilirler. Örneğin, drama programları; televizyon oyunu, televizyon filmi, televizyon dizisi, durum güldürüsü dizileri, seriyaller olarak ayrılmaktadır. Arthur Asa Berger, durum güldürüsü dizileri, seriyaller gibi dramatik alt türleri, ayrı birer televizyon program türü olarak kabul edip, popüler televizyon program türlerini şöyle sıralamaktadır: Korku, bilimkurgu, casus dizileri, kaba saba polisiyeler, entelektüel polisiyeler, haberler, reklamlar, dinsel programlar, pembe-beyaz diziler, talk showlar, durum güldürüleri. (Mutlu, 1995: 17)

Berger’in ayrı tür olarak sınıflandırdığı popüler televizyon programlarından olan durum güldürüsü dizileri, 2001 yılından itibaren, Türkiye’de de popülerlik kazanmış ve sitcom adıyla yeni bir tür olarak sunulmaya başlanmıştır. Bu tür ne Türkiye’de televizyon yayıncılığı ne de televizyon izleyiciliği açısından yeni bir tür değildir.

Türkiye’de, özellikle ekonomik kriz yaşanan 2001 yılından itibaren televizyon yayıncılarının ekonomik nedenlerle tercih ettiği bir tür olmuştur. Çoğunlukla Amerikan televizyonlarından alınıp çeviri ve uyarlama yapılarak yayına hazırlandığı için, Amerika’daki

söyleniş biçimiyle, Türkiye'deki izleyiciye yeni bir televizyon program türü gibi sunulmuştur.

Oysa izleyici, durum güldürüsü dizilerinin ilk örneği ile 1975 yılında yayınlanmaya başlanan ve ilk yerli dizi olarak da TRT tarihinde yerini alan "*Kaynanalar*" dizisi ile tanışmış, onu "*Kuruntu Ailesi*" izlemiştir. Bu diziler, çok uzun yıllar ilgi ile izlenen yapımlar olmuşlardır. Bunları, durum güldürüsü dizisi niteliğinde başka yerli yapımlar izlemiştir.

Sitcomlardan, hatta televizyon programlarından çok önce, ülkemizde sözlü kültürün etkinliği, geleneksel gösteri sanatlarının temel olarak söze ve komediye dayandığı; ortaoyunu, Karagöz ve Hacivat gibi gösteri sanatlarında var olan komedi ve söz bütünlüğünün geleneksel beğenilerimizi yansıttığı göz önüne alınırsa, sitcom türünün televizyon program türü olarak izleyiciye yakın gelmesinin ve popülerleşmesinin nedenleri kolaylıkla anlaşılabilir.

Ancak, özellikle özel televizyon kanallarında sitcom adıyla çok sayıda durum güldürüsü dizisi yayınlanmaya başlanmasıyla, aynı tür programlardan sıkılan izleyicide 'yeni bir tür programcılık yapılıyor' duygusundan öte, günlük sıkıntılarında başkalarının yaşamlarına güleräk kurtulması amaçlanmaktadır. Diğer yandan, maliyetinin düşüklüğü ve çok sayıda izleyici toplayabilme, yani izlenme oranlarının yüksekliği nedeniyle, ticari televizyon kanalları için reklam gelirlerini arttırıp, ekonomik kriz yaşanan bir ülkede karlılık için önemli bir kaynak yaratmaktadır.

Sitcom Kavramı

Sitcom, İngilizce/Amerikanca 'situation comedy' (durum komedisi-durum güldürüsü) teriminin kısaltılmışıdır.

Televizyonun ilk ortaya çıktığı ülke olan Amerika'da, 7'den 70'e geniş izleyici kitlesine seslenebilecek, onları güldürebilecek ve reklam yayını için de uygun kesme aralıklarına olanak tanıyacak, düşük maliyetle hazırlanacak, Amerikan televizyonunun kurumsal sınırlamalarına uygun bir format biçiminde gelişmiştir.

Sitcomlar, yaklaşık yarım saat uzunlukta, devamlı karakterlere ve bu karakterlerin gülünçlükleri üzerine kurulmuş televizyon tiyatrosu niteliğinde yapımlardır. Reklamlarla birlikte toplam yarım saat yayınlanır. Bölüm uzunluğu genellikle 24 dakikadır, çünkü Amerikan televizyonlarında her yarım saatlik programa 6 dakika reklam koyulabilir. Yani, bir bölümdeki her şey (tanışma, çatışma, çözüm) 24 dakika içinde gerçekleşir. Her bölüm büyük bir mozaığın tek bir parçası gibidir. Olaylar kendi içinde bütünlük taşır. (Şahin, Radikal, 7.3.2002)

Canlı olarak kısıtlı sayıdaki izleyicinin önünde oynanıp kaydedilmesi de tiyatro özelliğini belirginleştirir. Çekim stüdyosu üç-dört mekandan oluşmaktadır. Çok gerekli hallerde bir ya da iki ek mekan kullanılabilir. Amerika'da bir endüstri olmuş sitcomlarda bu ek çekim setleri bir başka sitcom için kullanılmaktadır. Az sayıda mekan ve karakterden oluşması, gerçek mekanlarda çekilen dizilere oranla çok düşük maliyetle hazırlanmasını olanaklı kılar. Ancak, sitcomların görsel fakirliği; karakterlerinin ilgi çekiciliği ve günlük yaşamda sıradan insanların içinde bulunabileceği gülünç durumların işlenmesi ile televizyon yayıncıları açısından avantaja dönüştürülebilmektedir.

Sitcomların Tarihçesi

Amerika'da İkinci dünya savaşından sonra yaygınlaşan televizyon yayıncılığı, savaşın toplum üzerindeki etkilerini hafifletebilme çabasıyla eğlence türünde yayınlara yöneldi. 1945'lerde, komedi-varyate türündeki gösteriler izleyicilerden olumlu tepkiler alıyordu. 1950'lerde de en popüler televizyon eğlenceleri, radyodan transfer edilen starların bireysel showlarıydı. Aynı yıllarda, durum güldürüsü niteliğinde televizyon showları da yapılıyordu.

1951 yılında yayınlanmaya başlanan *Love Lucy* ilk sitcom olarak tarihe geçmiştir. *Love Lucy*'nin konusu, İkinci Dünya Savaşı'ndan dönen askerlerin işlerini geri alma ve eşlerini geleneksel itaatkar konumlarına döndürme çabalarını konu edinmesi raslantı değildir. *Love Lucy* aynı zamanda, televizyon endüstrisi için bir devrim niteliği taşıyan özelliklere sahiptir. Konusu California yerine New York'ta geçen, televizyon için canlı ve izleyici önünde üç kamera tekniği ile çekilen ilk dramatik yapım olma özelliklerini de taşır. (Taflinger, 1996)

Bundan sonra durum güldürüsü dizilerinin daha değişik örnekleri de gelir. 1952-53 yayın döneminde, ilk kez komedi-varyete showları ile durum güldürüleri ilk kez aynı sayıda 22'şer tane yayınlanmışlardır. 1960'ların ortalarına değin, starların bireysel showları ve durum güldürüleri birlikte var olmayı sürdürmüşlerdir. O yıllarda, durum güldürüsü dizilerinin temel konuları ideal ailenin nasıl olması gerektiğine ilişkin ipuçları taşımaktaydı. 1964-65 yayın döneminde, izleyicinin yalnızca günlük yaşamın sıkıntılılarına değil, dünyanın sorunlarına fantastik çözümler öneren yapımlar yayınlanmaya başlandı. *Bewitched* (Tatlı Cadı), *Gillian's Island* gibi

yapımlar, soğuk savaş döneminde komünizme karşı mükemmel Amerikan yaşamını simgeleştirmekte, Amerikan rüyasının propagandasını yapmaktaydılar.

1970'lerde ise, yine dönemin dünya ve Amerikan sosyal yaşamından etkilenen temalardan oluşan sosyal gerçekçilik sitcomları yayınlanmaya başlandı. All In The Family, Maude, The Jeffersons vb. ırkçılık, alkolizm, homofobi ve kürtaj gibi sosyal içerikli konuları işliyorlardı.

1980'ler büyük arzu isteklerin gerçekleşebildiği bir refah dönemiymi. Gelişen televizyon çekim ve yayın teknikleriyle sitcomların popülaritesinin azaldığı düşünülürken, *The Cosby Show* (Cosby Ailesi), ideal aile yapısını anlatan bir dizi olarak çıkış yaptı. Üst-orta sınıfın mükemmel evi ve yaşantısını anlatan Cosby Ailesi'ni *Family Ties* (Aile Bağları) ve diğerleri izledi. 1980'lerin sonunda ekonomik krizlerin etkisindeki insanlar alt-orta düzeye gerilerken kendi yaşamlarını konu edinen dizileri daha çok izleme eğilimine girdiler. Genellikle orta-alt sınıf ailelerinin, bozulan normlar, düşünceler, davranışlar gibi yeni sorunlarla başa çıkmaları üzerine kurulu *Married With Children* (Evlü ve Çocuklu) ve *Roseanne* gibi sitcomlar en çok izlenen yapımlar oldular.

1990'larda ise, bambaşka sosyal eğilimler belirmeye ve yayılmaya başladı. Toplumda, çalışan bekarların artması, boşanmalar ve evlilik dışı ilişkiler sonucu çocuklarına bakmak zorunda kalan tek kişilik ebeveynler, sitcomlarda da yerini almakta gecikmedi. *Sienfeld*, *Ellen*, *Friends* bireyin yaşamında ailenin yerini arkadaşların aldığı konu edinen başarılı sitcomlar olarak başarı kazandılar.

Sitcom Yapısı/Formatı

Washington State Üniversitesi İletişim Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Richard F. Taflinger, "Sitcom: What It Is, How It Works" adlı çalışmasında, sitcomları çatışma yaratılarına göre üçe ayırmaktadır.(Taflinger, 1996)

- Actcom: Kişisel çatışmalara dayalı aksiyon temelli sitcomlar (Action-Based)
- Domcom: Ailesel çatışmalara dayalı karakter temelli sitcomlar (Character-Based)
- Dramey: Karakterlerin sosyal konulara yaklaşımlarına dayalı Fikir temelli sitcomlar (Thought- Oriented)

En yaygın sitcom türü olan actcom, Amerika'da yayınlanan tüm sitcomların yüzde 87.5'ini oluşturur. Karakter temelli sitcomlar ise yüzde11.5 ile ikinci büyük dilimi oluşturmaktadır. Actcom türünde, ailesel ya da fikirlerden çok olaylar ya da aksiyonlar üzerinde durulur. Düzeni bozan çatışma, kişisel hatalar, yanlış anlamalar, diğerlerini etkilemek için girişimler ve öngörülmeyen durumlarla yaratılır. Karakter temelli Domcomlar (Domestic Comedy) ise, karakterlerin duyguları, diğer insanlarla ve toplumla iletişimleri çerçevesinde çatışma yaratılması ile oluşturulur. En ender rastlanan tür olan fikir temelli sitcomlarda ise, karakterlerin sosyal konulara yaklaşımları, etkilenmeleri ve düşünce üretmeleri çatışmayı yaratır. Örneğin, toplumsal refah ya da suç, suçluluk gibi kavramlar üzerinde bir düşünce oluşturularak, karakterlerin başkalarının sorunlarına eğilmeleri ve çözmeye çalışmaları mizah konusu yapılmaktadır.

Ancak, her üç türde de, çatışmaya ya da karmaşaya nedeni değişse de, temelinde sitcom yapısını karakterler belirlemektedir.

a)Karakterler

Sitcomlarda karakterler en baskın unsurdur. İzleyici bir karakteri ne kadar severse, o sitcomun başarısı da o ölçüde yüksek olur. Sitcom karakterleri izleyenlerin rahatça özdeşlik kurabileceği, kendinden bir parça bulabileceği niteliklere sahiptir.(Wolff, 1996: 183) Bu nedenle genellikle olaylar bir aile çevresinde gelişir. Bu, gerçek bir aile olabileceği gibi sanal bir aile de (taksi durağı şoförleri, basketbol takımı oyuncuları, aynı evi paylaşan öğrenciler vb.) olabilir. Bir sitcom, karakterlerin normal yaşamları ile başlar ve hemen ardından o bölümdeki çatışmayı oluşturan sorun/durum ortaya çıkar. Durum komedisi/güldürüsü deyimi de buradan gelmektedir. Mizah ve öykü, karakterin kendisi dışında ve elinde olmadan karıştığı bir soruna ya da karmaşaya dayanarak geliştirilir. Olaylar karışıkça karışır, en sonda her şey kolayca çözümlenir en baştaki 'normal'e dönlür. Her bölümde bir ya da iki dış karakter yer alır. Oyuncu sayısının azlığı bütçe ile ilgili olmakla birlikte zaman kısıtlaması da önemli bir nedendir. Çok sayıda yeni karakterin izleyici ile tanıştırılması ve bölümdeki işlevinin anlatılması daha geniş zaman dilimleri gerektirir.

Sitcomların hedef kitlesinin diğer televizyon program türlerinden daha geniş olduğu söylenebilir. Olayların geliştiği ailenin yaşamını konu edinmesi, değişik sosyal grupların kendileri ile özdeşlik kurabilecekleri bir karakter bulmasını kolaylaştırır. İnsanların bir çok özelliği yansıtılır; açık sözlülük, iyi niyet, kıskançlık, açgözlülük, yaşam beklentileri, dürüstlük, geleneksellik, modernlik...

Bir sitcom karakterinin temel özellikleri şöyle belirlenebilir:

- Karakterin yaşantısında en önemli yer tutan beklenti ve amaçları
- Karakterlerin diğerleriyle iletişimi
- Sorunlara nasıl karıştığı
- Sorunlarla nasıl başa çıktığı
- Geçmiş yaşamı
- Konuşma şekli
- Mizah anlayışı

Sitcom karakterleri genel olarak ruhsal derinliklere sahip kişiler olarak yaratılmazlar. Huyları ve toplumdaki konumları yüzeysel olarak verilir. Belirleyici özellikleri (cimrilik, tembellik, şaşkınlık, takıntılı kişilik yapısı vb.) ve başkalarıyla ilişkisi öne çıkarılır. Karakterler aslında birer tip olarak izleyicinin karşısına çıkar. Bir sitcom karakteri ne kadar çok yönlü yaratılırsa, o kadar izlenilir kılınmış olur.

Karakterlerin birbirleriyle olan ilişkileri bellidir; ya ittifak ya da münakaşalarla örülmüştür. İlişkilerinin akışları tek düzedir; yani ya hep tartışır ya da hep iyi geçinirler. Her iki tür ilişkide mizaha dayanır.

Sitcomlarda, genellikle karakterlerin geçmişlerine ilişkin bilgi verilmez; ender olarak eski gülünç anıların anlatıldığı yerlerde izleyici bir miktar fikir edinebilir. Bununla birlikte bir sitcom yazarı, karakterini yaratmadan önce, onun çocukluğunu, büyüdüğü yeri, ailesi ile ilişkilerini, eğitim durumunu, kültürel birikimini, öğrencilik yıllarındaki arkadaşlık ilişkilerini belirlemelidir. Bu sayede karakterin

davranış ve tutumlarındaki tutarlılığı ile gerçeğe yakınlığı sağlayabilir.

Karakterlerin kendilerini ifade ediş biçimleri ve birbirleriyle olan iletişimleri güldürüyü sağlamaktadır. Bir sitcom karakteri; dizideki arkadaşı ya da yakınıyla hakaret yollu dalga geçerek ya da şaşkınlığı, sakarlığı, zeka düzeyinin düşüklüğü ile izleyiciyi güldürebilir. (Wolff ve Cox, 1998: 177)

Bütün sitcomlarda, merkezdeki karakter çatışma, karmaşa, sorun ya da tehlikeli durumla karşılaşır ve kendi yöntemiyle bunların üstesinden gelir. Her sitcom karakterini diğerinden ayıran öncelikle sorunlara yaklaşım biçimleridir. Karakterlerin dünyaya bakışları, sorunlara yaklaşımlarını belirler.

b)Dramatik Yapı

Bir sitcomda karakterin bölümün çatışmasını oluşturan sorunla bir an evvel karşılaşması gerekir. (Wolff ve Cox, 1998: 177) Her bölümün sonunda karakter bir sonrakinde unutacağı ahlaki ya da gündelik yaşama ilişkin bir ders alır. Bu dersler karakterin karşılaştığı çatışma sonucunda gerçekleşir.

Geleneksel güldürüler de, ciddi dramalar da kökleri antik yunan tiyatrosuna dayanan "üç perde" kuralıyla oluşturulur. Sitcomlar da tiyatrodaki üç perdeye denk gelen giriş-gelişme-sonuç (tanışma, çatışma, çözüm) parçalarından oluşur. Başka bir deyişle, sitcom karakterleri çatışmayı sağlayan durumla karşılaşır/tanışır, üstesinden gelebilmek için mücadele eder ve çözüme ulaşır.

Giriş/Tanışma:

Bir sitcom, karakterlerin normal yaşamları ile başlar ve hemen ardından o bölümdeki çatışmayı oluşturan sorun/durum ortaya çıkar. Girişte çatışmayı/karmaşayı yaratan sorunun neden

oluştugu; karakterin neden söz konusu sorunla karşılaştığı verilir. Karakter sorunla tanışır. Genellikle, ana karakterin herhangi bir konuda karar vermesi, biriyle sohbet etmesi ya da başına gelecek sorunla karşılaşmasına yol açan koşulların anlatısıyla başlar. İzleyicinin ilgisinin dağılmasına fırsat verilmeden, öykü çok kısa sürede başlatılmış olur.

Gelişme/Çatışmayla Mücadele:

Gelişme sitcomun ana karakterinin mücadele ettiği karmaşayı içerir. Karakter gittikçe daha güç durumların içine sokulur. Sorun daha da karmaşık bir hal alır. Senaryonun iniş çıkışları, esprilerin konacağı yerler, reklam aralarına göre ayarlanır.

Sonuç/Çözüm:

Yaratılan bütün karmaşa, ana karakterin karşılaştığı güç durumlar, sorunun çözülmesiyle sona erer. Sitcomlar, izleyicinin sorunun her nasılsa çözüme kavuşturulacağını tahmin edeceği şekilde tasarlanırlar. Karakterler isteklerine ulaşmasalar da, bir şekilde içine düştükleri durumdan ders almış olurlar.

Sitcomlar, bütçe ve mekan sayısı/set olanakları açısından kısıtlandığından diğer televizyon yapımlarından daha yoğun şekilde diyalog ve karakterlere dayanır. Diziler ve televizyon filmleri görselliğe dayalıyken, sitcomlar görsellik açısından fakirdir. Öyküyü oluşturmak ve güldürü yaratmak daha çok karakterlere, ilişkilere ve durumlara dayanır. Bu televizyon program türü güldürücü/komik olmalıdırlar. Dramalar olaylara ciddi yaklaşırken, güldürüler olayların komik tarafını komik bir biçimde yansıtır. Aslında bu tüm komedi çalışmalarının temelidir. Bir öykünün mizah içerebilmesi için altı unsur gereklidir.

1. Duygulardan çok zekaya seslenmelidir.
2. Mekanik davranışlara tepkili olmalıdır.
3. İnsanlıkla ilgili olmalıdır, insanlığı hatırlatabilmelidir.
4. İzleyicilere tanıdık gelen bir dizi sosyal norm içermelidir. Bu günlük yaşamdan ya da yazarın birikimlerinden yarattığı ya da her ikisinden de kaynaklanabilir.
5. Durum ve buna bağlı bölümler (davranışlar ve diyaloglar) çevreye ve sosyal normlar gibi bileşenlere aykırı veya tutarsız olmalıdır.
6. İzleyici tarafından zararsız veya acı vermeyen bir şekilde görülmeli ve algılanmalıdır.

Bu unsurların bir araya gelmesi, izleyiciyi güldürür. Ancak birisinin eksik kalması, espri girişimini sonuçsuz kalmasına yol açar.

c) Teknik/Biçimsel Yapı

Sitcomlar biçimsel olarak, anlamak için bir öncekini izlemeye gerek göstermeyen, bir bütünün parçası şeklinde oluşturulan bölümlerden meydana gelir. Her bir bölüm iki parçadan oluşur. Her bir parça üç ya da dört sahnede içerir. İlk bölüm çatışmanın başlaması ve kuşku uyandıracak bir noktaya kadar ilerler. Reklam yayını için uygun zamanlama da burasıdır. İzleyicide kuşku yaratılarak, reklamlar sırasında ilgisini sürdürmesi beklenir. İkinci parçada ise, çatışma, mizaha daha da ağırlık verilerek, karmaşık durumun daha da karışmasıyla sürdürülür ve en sonunda karakterin kişiliğine uygun bir şekilde, komik bir çözüme kavuşturulur.

Sitcomlarda müzik açılış ve kapanış jenerikleri dışında, ya çok az kullanılır ya da hiç kullanılmaz. Gülme ve diğer ses efektleri

müziğin yerini almıştır. Gereken durumlarda, duygusallığı artırmak ya da karakterin içinde bulunduğu durumu dramatize edebilmek amacıyla müziğe yer verildiği de olmaktadır.

Değerlendirme

Türkiye’de son birkaç yılda yayınlanan durum güldürüsü dizileri de, Amerika’da sosyal yaşam ortamı ile paralellik içinde ortaya çıkıp geliştiği gibi bir süreç izlemektedir. Amerika’dan alınan ve bir kısmı yalnız çeviri/dublaj, bir kısmı da çeviri-uyarlama ile yayınlanan sitcomların konularının Türkiye’nin ekonomik kriz ortamında, ekonomik ve sosyal yaşamdaki değişikliklerle başa çıkma temalarını içermektedir. Bir Külkedisi masalı uyarlaması olan *Dadı* (Nanny), *Tatlı Hayat*, *Yeter Anne* (Mother and Son) paranın önemi üzerine kurulu uyarlamaların seçimi raslantı değildir. Buna karşılık *Çocuklar Duymasın*, *Ayrılısak da Beraberiz* gibi yerli yapımlar demokrasi ve modernleşme ile geleneksel yaşam arasında denge kurmaya çabalayan izleyiciye ideal olanı sunma eğilimindedir. Yukarıda belirtildiği gibi, sitcomların temel özelliklerinden biri de mekan kullanımudur. Tek bir stüdyo-platonun üç ya da dört sete bölünmesiyle oluşturulan mekanlar görsellik açısından yetersiz, izleyicili ve kurgu yapılmadan çekim gerçekleştirildiği için de tiyatral niteliktedir. Maliyeti düşürmek için geliştirilen bu model, ülkemizde yayınlanan çeviri/uyarlama Amerikan sitcomları için geçerliliğini yitirmiştir. Sponsor desteğinin sağlanması ve çok sayıda izleyiciyi garantilemek adına popüler kişilerin temel karakterleri oynaması için ödenen para, mekan için harcanmayanların üzerine çıkmış durumdadır. Türkiye’de izleyicili

çekimler gerçekleştirilmediği için, sitcomların temel özelliklerinden biri daha gerçekleşmemiş olmaktadır.

Kaynakça

- MUTLU, Erol (1995), Televizyonda Program Yapımı, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları No:4, Ankara.
- ŞAHİN, Haluk (7.3.2002), "ABD'de Piş Ağızıma Düş", Radikal.
- WOLFF, Jurgen (1996), Succesful Sitcom Writing, St.Martin's Press, New York.
- WOLFF, Jurgen ve Kerry Cox (1998), Succesful Script Writing, Writer's Digest Books, Cincinnati.
- TAFLINGER, Richard F., Sitcom: What It Is, How It Works, www.wsu.edu:8080/~taflinge/sitcon.html, 21.01.2002.